

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ПЛАСПРОМОЖНОСТІ КЛІЄНТІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність та особливості проведення оцінки платоспроможності клієнтів як на законодавчому рівні, так і банками України, визначено основні її критерії. Проаналізовано принципи оцінки вітчизняних та зарубіжних банків. Запропоновано нові шляхи проведення оцінки фінансового стану позичальників.

Ключові слова: кредит, платоспроможність, позичальник, комерційні банки, договір, фінансові коефіцієнти, менеджмент, фінансова стійкість.

Порядок визначення кредитоспроможності позичальників нині регламентується Положенням «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», затверджене Постановою Правління НБУ № 23 від 25.01.2012 р. [1], Положення «Про порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними кредитними операціями», затверджене Постановою Правління НБУ № 279, втратило чинність [2] і до 01.01.2013 р. банки повинні були привести у відповідність розрахунок резервів за активними операціями.

Положення № 23 стало тим документом, яке акумулювало в собі основні принципи проведення розрахунку фінансового стану позичальників банків України.

Якщо ж провести паралель між Положенням № 23 та Положенням № 279, то слід відзначити суттєву відмінність. Положення № 279 було простим та лише поверхнево окреслювало основні принципи оцінки фінансового стану позичальників фізичних та юридичних осіб, підприємств малого та середнього бізнесу, банків – контрагентів та страхових компаній і давало можливість маневровості комерційними банками в оцінці фінансового стану потенційних позичальників. Проблема була в тому, що кожен банк індивідуально у встановленому порядку за допомогою внутрішніх нормативних документів розробляв власну методику. Так один і той самий клієнт мав можливість отримати різноманітні класи при оцінці у різних банках. Все залежало від того, яку політику вів банк на ринку банківських послуг і який сегмент економіки мав намір кредитувати найбільше.

Говорячи вже про чинне Положення № 23, зазначимо, що тут банки зіткнулися із складними математичними розрахунками, де завчасно розрахувати суму резерву неможливо, необхідно обрахувати численні інтегральні показники, великі коефіцієнти і так далі. Це Положення не давало можливості маневру для комерційних банків і лише частково залишало місце для власного бачення визначення оцінки фінансового стану позичальників. Банки отримали нову проблему – численні розрахунки та ще й необхідність приведення у відповідність розрахунку резервів за активними операціями.

Дослідженню питань щодо оцінки платоспроможності позичальника комерційними банками присвячено багато вітчизняних наукових

праць. Тільки за останні роки ця проблема набула широкого висвітлення у монографіях і підручниках українських авторів О. В. Дзюблюка [8, с. 154], А. М. Мороза [6, с. 15], В. Т. Сусіденка [9, с. 279] та інших. Однак проблему ще не можна вважати достатньо вивченою, оскільки й досі в теорії та практиці немає єдиного підходу до вивчення системи показників, котрі комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

Саме тому слід визначити основні принципи оцінки платоспроможності позичальників банками України, вивчити досвід зарубіжних країн та їхні системи показників для оцінки кредитоспроможності клієнтів, запропонувати єдину універсальну методику оцінки фінансового стану майбутніх клієнтів.

Рівень платоспроможності клієнта свідчить про ступінь індивідуального (приватного) ризику банку, пов'язаного з видачею конкретного займу конкретному позичальнику. Світова та вітчизняна банківська практика дозволила виділити критерії кредитоспроможності клієнта: характер клієнта, спроможність позичати кошти, спроможність заробляти кошти в ході поточної діяльності для погашення боргу (фінансові можливості), капітал, забезпечення кредиту, умови, в яких здійснюється кредитна умова, контроль (законодавча основа діяльності позичальника, відповідність характеру кредиту стандартам банку та органів нагляду).

Викладені критерії оцінки кредитоспроможності клієнта банку визначають зміст засобів її оцінки. До числа цих способів відносяться :

- оцінка ділового ризику;
- оцінка менеджменту;
- оцінка фінансової стійкості клієнта на підставі системи;
- оцінка фінансових коефіцієнтів;
- оцінка грошового потоку;
- збір інформації про клієнта;
- спостереження за роботою клієнта шляхом виходу на місце.

Крім того, слід зазначити, що при оцінці фінансового стану позичальника – фізичної особи повинні бути враховані наступні чинники – якісні показники, зокрема соціальна стабільність клієнта, тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан; загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна оригіналів та копій документів, що підтверджують право власності на нього); вік клієнта; інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями) в

минулому, вчасність виплат по тілу кредиту та процентах, а також користування іншими банківськими послугами (відкритий поточний рахунок у банку, наявність руху коштів по ньому).

Крім того, враховуються і кількісні показники, а саме: середньомісячний дохід, зменшений на суму витрат і зобов'язань, прогноз на майбутнє; депозитні рахунки в банках; коефіцієнти, які характеризують платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконання зобов'язань згідно з кредитним договором; забезпечення кредиту (можливість передання в заставу об'єктів нерухомого та рухомого майна, його страхування, передача права власності на об'єкт кредитування (житло, транспорт)) і його ліквідність.

Аналіз методик оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняними банками засвідчує, що окреслені вище вимоги здебільшого не виконуються. З іншого боку, у процесі інспектування банків надзвичайно складно оцінити якість методик та їх відповідність чинному положенню. У вітчизняній практиці фактично не використовуються методи валідації методик оцінки кредитних ризиків, такі, як ROC-аналіз (Receiver Operating Characteristic, ROC) – розрахунок коефіцієнта прогностичної здатності чи CAP-аналіз (Cumulated Accuracy Profile, CAP) – оцінка профілю акумульованої точності. Для прикладу, центральний банк Німеччини «Дойче Бундесбанк» (Deutsche Bundesbank) такі методи валідації широко використовує при оцінці ефективності банківських моделей рейтингування та оцінювання ризиків. До кількісних факторів ефективності моделей належить прогностична спроможність і точність калібрування, а до якісних належить так званий дизайн моделі (якість і зрозумілість документального оформлення рейтингової оцінки), якість даних, на яких базується модель та інтенсивність її використання [4, с. 62].

Більшість вітчизняних банків використовує так званий традиційний підхід до оцінки кредитоспроможності, який полягає у застосуванні стандартних аналітичних методів: горизонтального та вертикального аналізу, трендового, порівняльного аналізу, аналізу відносних показників. Спільним для традиційних методик фінансового аналізу є те, що вони передбачають вивчення простих математичних зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (коефіцієнтів) та порівняння їх значень з нормативними, середньогалузевими та в динаміці. Типові недоліки в оцінці кредитних ризиків вітчизняними банками такі:

- ігнорування галузевих специфікацій позичальників (орієнтація на середньогалузеві значення окремих показників не дає змоги врахувати особливості виду діяльності позичальників, оскільки середньогалузеві значення є надто узагальненими);
- довільність визначення нормативних значень окремих показників (немає наукового та практичного обґрунтування);
- суб'єктивність формування вибірки показників, які підлягають аналізу (неврахування явища мультиколінеарності тощо);
- ігнорування (або суб'єктивність врахування) чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу;

- деякі параметри фінансового стану визначаються за допомогою різної кількості показників, що викривляє результати аналізу;
- внутрішні методики не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик;
- недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту);
- нехтування показниками, які характеризують чисті грошові потоки, показниками, що нейтралізують вплив локальних особливостей оподаткування, нарахування амортизації тощо.

Результати оцінювання кредитоспроможності за чинними методиками не дають об'єктивної інформації для прийняття зважених і обґрунтованих фінансових рішень, а використовуються лише для цілей виконання вимог нормативних актів та формування обов'язкових резервів. Часто банки присвоюють однаковий клас позичальникам із діаметрально протилежними значеннями фінансових показників.

Оцінка кредитоспроможності позичальника за фінансовими показниками має низку недоліків. По-перше, не можна обмежуватися лише фінансовими коефіцієнтами чи надавати перевагу одному з показників, оскільки ці коефіцієнти неповно характеризують кредитоспроможність позичальника. По-друге, фактичні показники за минулий період, що беруться за розрахункову базу, не можуть бути єдиними критеріями оцінки здатності позичальника виконати свої зобов'язання у визначений строк, разом з погашенням кредиту банку. По-третє, відсутність єдиної бази нормативних значень фінансових показників, рівень яких підлягає змінам залежно від стану, розвитку економіки та окремих видів економічної діяльності. По-четверте, розраховані коефіцієнти є статичними і не враховують поточного стану позичальника на момент отримання кредиту. Відсутність інформації про динаміку зазначених показників діяльності підприємства підвищує ризик у процесі кредитування позичальника.

Таким чином, при застосуванні класифікаційних (статистичних) моделей надається перевага оцінці кількісних чинників та не враховується роль міжособистих відносин, неконкретність вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до недостовірності вихідних даних (зокрема, фінансової звітності, що є найбільш характерною саме для українських підприємств-позичальників).

У зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою банки застосовують досить складну систему показників для оцінки кредитоспроможності клієнтів. Вона диференційована залежно від характеру позичальника (фірма, приватна особа, вид діяльності) та від періодичності і розміру грошових надходжень на рахунки підприємства. Узагальнення кількісних та якісних характеристик позичальника здійснюється за допомогою наступних моделей комплексного аналізу «правило п'яти Сі», PARTS, CAMPARI, MEMO RISK, PARSE, 4FC, назви яких утворені від початкових букв англійських слів (табл. 1) [5, с. 245].

Порівняльна характеристика критеріїв оцінювання фінансового стану позичальника на основі моделей комплексного аналізу наведена в таблиці 1.

Таблиця 1. Критерії оцінювання фінансового стану позичальника на основі моделей комплексного аналізу

Критерії оцінювання	Система оцінок					
	CAMPARI	PARTS	PARSER	MEMO RISK	Система «5С»	«4FC»
Репутація позичальника, якість менеджменту, управлінські навички	+	-	+		+	+
Досвід	-	-	-	+	-	-
Загальні обставини для бізнесу позичальника, специфіка галузі, динаміка	-	-	-	+		+
Забезпечення кредиту, можливість реалізації застави, спосіб страхування кредитного ризику	+		+			
Контроль	-	-	-	+	-	-
Фінансовий стан позичальника, оцінка бізнесу, адекватність капіталу	-	-	-	+	+	+
Експозиція грошових потоків та кредитних потреб	+	-	-	-	+	-
Можливість погашення кредиту	+	+	+		+	-
Обґрунтування суми кредиту	+			-	+	-
Винагорода за кредитний ризик, процентна ставка	-	-	+	+	-	-
Доцільність надання позики	-	-	+		-	-
Мета кредиту	+	+	-	-	-	-
Термін кредиту	-		-	-	-	-

Залежно від змісту і завдань аналізу установи банків використовують такі основні інформаційні джерела: фінансову звітність [4]; статистичну звітність; дані внутрішньогосподарського (управлінського) бухгалтерського обліку; дані з первинної облікової документації (вибіркові дані); експертні оцінки та додаткову інформацію, що надається за погодженням сторін [10, с. 24].

Однак для обґрунтованого й всебічного висновку про кредитоспроможність клієнтів банку балансових відомостей недостатньо. Баланс дає лише загальне уявлення про кредитоспроможність позичальника, у той час, як для висновку про ступінь кредитоспроможності потрібно розрахувати кількісні та якісні показники, що оцінюють перспективи розвитку підприємства [6, с. 50].

Отже, інформацію для проведення оцінки кредитоспроможності можна розподілити на три групи: інформація, що отримана безпосередньо від клієнта, внутрішньобанківська інформація та зовнішня інформація.

Основна мета аналізу документів для одержання банківського кредиту — визначити здатність і готовність позичальника повернути кредит у встановлений строк й у повному обсязі.

Використання банками зазначених моделей оцінки кредитоспроможності позичальника дозволяє скоротити час аналізу кредитних заявок і бізнес-планів

та термін прийняття кредитором рішення щодо надання кредиту.

З метою подолання недоліків усіх зазначених моделей і методів у сучасних умовах банківські установи розробляють та використовують власні методики оцінки визначення фінансового стану позичальника з урахуванням рекомендацій Національного банку України.

Таким чином оцінка фінансового стану позичальника – це вкрай клопітке завдання. Це не лише аналіз економічних показників, складний дискримінантний аналіз, це і вивчення структури, ринку, аналіз якісних чинників, використовувати масовий підхід не можливо ще й слід врахувати індивідуальність кожного позичальника зокрема. Так необхідно врахувати не лише кількісні, а також і якісні характеристики позичальника – фізичної особи. Зокрема при аналізі фінансового стану позичальника слід брати до уваги галузеву ознаку та сезонність виробництва і вже при прийнятті позитивного рішення щодо кредитування слід розробляти графіки погашення кредиту із урахуванням цих чинників, тобто значні суми погашення слід призначати в моменти сезону і навпаки – в період скорочення виробництва зменшити суми кредитного платежу аби вчасно і в повному обсязі підприємство погасило кредит та відсотки за його користуванням (для юридичної особи).

Список літератури

1. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р., №279. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Про порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними кредитними операціями [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р., №23. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Звіт про фінансові результати [Електронний ресурс] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку №3, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99р. – № 87. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Deutsche Bundesbank. Validierungsansatze fur interne Rating-Systeme // Monatsbericht. – 2003. – № 9. – P. 61-74.
5. Банківські операції: підручник / За ред. : В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – К. : Знання. 2006. – 727 с.

-
6. *Банківські операції : підручник. / За ред. А. М. Мороза – К. : 2000р.*
 7. *Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: монографія / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник, І. О. Школьник та ін. / За ред. доктора економічних наук А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 286 с.*
 8. *Дзюблюк О. В. Особливості оцінювання грошового потоку підприємства в системі банківського аналізу кредитоспроможності позичальника/ О. В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2001. – №1.*
 9. *Сусіденко В. Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційних банків / В. Т. Сусіденко. – К. : КНЕУ, 1998 – 384.*
 10. *Сухарев Д. В. Оценка финансовой состоятельности корпоративных заемщиков: опыт зарубежных банков / Д. В. Сухарев // Банковские услуги. – 2004. – № 12. – С. 22-29.*

РЕЗЮМЕ

Гольк Марьяна

Критерии оценки платежеспособности клиентов банками Украины

Рассмотрены сущность и особенности проведения оценки платежеспособности клиентов как на законодательном уровне, так и банками Украины. Определены основные критерии оценки платежеспособности. Проанализированы принципы оценки отечественных и зарубежных банков. Предложены новые пути проведения оценки финансового состояния заемщиков.

RESUME

Golyk Mariana

Criteria of the assessment solvency of the customers by the banks of Ukraine

Assessment solvency of the potential bank customers is extremely important and urgent. It should be noted that most of it manifested itself in the last decade. As the experience shows we must secure unique methodology on the legislative level to assess the financial condition of the borrowers of physical individuals and legal persons, but we need to segment borrowers of juridical individuals entities considering seasonal production, cycle cash flow, cycle receipt of proceeds, that is to take into account a number of factors at the conclusion of this document. The assessment of credit quality is extremely relevant and important.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.